

УДК 94(477–438.41):[666.11:658.5.012.1]
DOI: 10.20535/2307-5244.50.2020.210125

Л. В. Рудницька

ORCID: 0000-0001-9851-9107

Київський університет і.м. Б. Грінченка

L. Rudnytska

Borys Grinchenko Kyiv University

ДІЯЛЬНІСТЬ «ТОРГОВО-ПРОМИСЛОВОГО ДОМУ «VITRUM» У РОКИТНОМУ В 1920–1930-Х РР.

*The Activity of «Vitrum» Industrial Trading House in Rokytno
Urban Village in the 1920–1930s of the XX century*

У статті висвітлюється історія Рокитнівського скляного заводу 1920–1930-х рр., який належав «Торгово-промислового дому «Vitrum» та був одним із найуспішніших підприємств скляної промисловості II Речі Посполитої. Протягом міжвоєнного періоду Рокитнівський скляний завод був реконструйований, відбудований після пожежі 1933 р. та модернізований. Саме завдяки стратегічному значенню для економіки країни за рахунок державних коштів підприємство відновили та збільшили його виробничі потужності. Одночасно з заводом зазнала кардинальних змін і його робітнича еліта, яка спільно з польськими профспілками домоглася поліпшення умов та оплати праці.

Ключові слова: скляний завод, віконне скло, склопляшка, склоплавильна піч, державне замовлення, профспілка, страйк.

The article explores the history of the Rokytno Glass Factory in the 20–30s of the XX century. This factory owned by «Vitrum» Industrial Trading House and was one of the most successful enterprises of the glass manufacturing industry of the Second Polish Republic. Since 1922 four glass factories located in Volomin, Vilna, Pinsk and Rokytno laid the foundation for the company, producing glass bottles, window glass, and in 1934 thimbles were added to the variety of products. The glass industry crisis resulted in a three-time rebranding of the Vitrum Trade Industrial House, which made it possible to remain in the market and to preserve the factory in Rokytno as an industrial unit.

During the interwar period, Rokytno Glass Factory was reconstructed, rebuilt after the fire of 1933, and modernized. Due to the strategic economic role for the country, the industrial enterprise was restored, and the production capacity was increased by the means from public funds. At the same time, the working elite had dramatically transformed and, along with the Polish unions, had improved the working conditions and wages rate as well. In 1937, a state collective labor

agreement for glass factories was signed, where decent work conditions, timely and proper payment of wages were agreed between the unions and the owners.

The author notes that, notwithstanding the unstable situation of the Second Polish Republic and the global economic crisis, Rokytno Glass Factory remained the most profitable enterprise of the company. The wide assortment, quality of glass products, and enterprise production were highly appreciated within both domestic and foreign markets.

Keywords: glass factory, window glass, fiberglass, glass melting furnace, government order, trade union, strike.

Відповідно до Ризького мирного договору 1921 р. с. Рокитне разом із робітничим поселенням та територією, на якій діяв скляний завод, відійшли до II Речі Посполитої. Таким чином, завершилася трирічна перерва в історії підприємства Юліана Розенберга. Його син Володимир, скориставшись політичними змінами, повернувся до Рокитного. Спільно з двома польськими офіцерами: генералом Остоєю Завадським та майором Станіславом Лещинським, вони створили фірму «Лазаро»: «Ла» — Лещинський, «За» — Завадський і «Ро» — Розенберг. Брак достатньої кількості коштів для відновлення роботи склозаводу зумовив банкрутство підприємства ще до його відкриття. Дану ситуацію змодельював В. Розенберг, який, будучи людиною хитрою та підступною, обдурив компаньйонів, привласнивши кредитні кошти. Обіцяних «дивідендів» співвласники так і не отримали, тому було ухвалено продати завод. Однак ці «горе-компаньйони», знову-таки завдяки В. Розенбергу, кожен по-своєму, ввійшли в історію Рокитного: на честь генерала О. Завадського назвали одну з вулиць міста, а майор С. Лещинський, який так і не зміг змиритися з банкрутством (у нього стався інфаркт) помер та віднайшов вічний спокій на військовому цвинтарі. Зрештою, Рокитнівський скляний завод легко дістався Юдку Ешелю Фланцрайху та Зигмунту Рінгельблему Ренглевському з Варшави.

Історія скляної промисловості України міжвоєнного періоду надалі залишається поза увагою вітчизняної історіографії. Протилежною є ситуація в сусідній Польщі, де сторінки популярних наукових видань присвячуються скляній промисловості. Серед них: «Світ скла», «Барви скла» та найвідоміше періодичне видання — «Скло і кераміка». 2006 р. вийшла стаття Є. Губала «Скляна промисловість та її організація в II Речі Посполитій», у якій проаналізовано стан галузі та її особливості в міжвоєнний період (Gubała, E. 2006, s. 26–32). Серед постійних авторів журналу можна виділити професора, почесного члена профспілки працівників хімічної промисловості Польщі — Вацлава Новотного, який написав низку підручників з технології та техніки виготовлення кольорового скла, його декорування, про особливості будови й роботи склоплавильних печей. Йому нале-

жать понад 150 статей про скляну промисловість Польщі та м. Воломіна, де В. Новотний жив і працював. У цьому місті діяв скляний завод, який із рокитнівським мав спільних власників. Історію воломінського скляного заводу, зокрема період кризи 1930–1936 рр., особливості перебігу страйку 1937 р. та становище підприємства в передвоєнні роки, дослідив місцевий краєзнавець Ришард Мусяловіч.

Мета дослідження — визначити особливості діяльності «Торгово-промислового дому «Vitrum» у Рокитному в 1920–1930 рр.

Більшість власників скляних заводів міжвоєнної Польщі не залежали від іноземного капіталу, що дало можливість створити 1921 р. Асоціацію скляних заводів «Związek Hut Szklanych w Polsce» (далі — ZHS), яка презентувала польську скляну промисловість, регулювала відносини між роботодавцями та працівниками на основі взаємної згоди та чинного законодавства. Окрім того, ZHS стежила за тим, чи дотримуються професійної етики в промисловості та торгівлі члени зазначеної асоціації. Її підприємства було поділено на групи: А — виготовлення листового будівельного й декоративного скла, зокрема художнього; В — столове та галантерейне скло; С — скляна пляшка. Вся продукція була високої якості, пивна пляшка конкурувала з чеською та німецькою. Виготовлялися флакони для парфумів і посуд для лабораторій (Gubała, E. 2006, s. 26–32).

Наступного року було засновано «Торгово-промисловий дім “Vitrum” Рінгельблюма і Фланцрайха» (далі — «Vitrum»). Того самого року компанія стала власницею скляних заводів у Воломіні, Вільно, Пінську й Рокитному. Офіс власників — Ю. Фланцрайха та З. Ренглевського розміщувався у Варшаві по вул. Орла, 6 (Księgi rejestrowe RHA). «Vitrum» входив одночасно до групи А та С, бо там виготовляли віконне скло для Польської державної залізниці «Polskie Koleje Państwowe» (далі — PKP) та скляна пляшка для державної винної монополії «Państwowy Monopol Spirytusowy» (далі — PMS) (Gubała, E. 2006, s. 26–32).

Рокитнівський скляний завод, який придбав «Vitrum», діяв у прикордонній зоні, тому нові власники підприємства зіткнулися з проблемою плинності кадрів. Цьому сприяло систематичне порушення радянсько-польського кордону з обох сторін. Серед працівників заводу першими, хто перетнув державний кордон, щоб отримати кращу роботу й умови життя, ніж у Радянській Росії були Йозеф Лабазинський, Ян Міхелюс, Альдон Штер, Адам Дилевич та брати Ліперти. Потрібно зазначити, що порушників кордону Польщі було більше, ніж утікачів до СРСР. Це пояснювалося тим, що в СРСР більшість підприємств не працювала. Як результат, спостерігалася така тенденція: до новоствореної II Речі Посполитої почали повертатися польські інженерно-технічні працівники та всі ті, хто шукав заробітку в зв'язку з тотальним безробіттям у Радянському Союзі.

Першим директором заводу «Vitrum» у Рокитному став перебіжчик радянсько-польського кордону, інженер Станіслав Лейзерович (1922–1924 рр.) з Лисичанського заводу, закритого після Жовтневого перевороту. Тривалий час С. Лейзерович перебував у Польщі, де ніяк не міг знайти роботу, поки його не запросили до Рокитного очолити відновлений скляний завод. Однак довгою й плідною цю співпрацю важко назвати. Інженер не був задоволений своєю діяльністю, адже керівництво «Vitrum» не йшло на діалог з ним щодо впровадження інновацій, котрих потребувало підприємство. За 2 роки на посаді С. Лейзерович переважно вів технологічні й технічні розрахунки та шукав способи посилити експлуатацію працівників з метою збільшення доходів власників. Попри це, в 1922–1926 рр. було здійснено реконструкцію заводу. Вона була мінімальною, адже нестабільна економічна ситуація в країні не викликала довіри підприємців, не кажучи про іноземних інвесторів. 1924 р. зі зміною назви компанії на «Промислові Підприємства “Vitrum”»¹ новим директором заводу в Рокитному став інженер Порєбський, який приїхав разом із сім'єю з Петрограда (Dytkowski Jerzy...).

До складу Торгово-промислової палати Польщі в 1925–1930 рр. належало 113 скляних заводів, з них діяли — 84, 12 підприємств тимчасово не працювало, а 17 взагалі були зупинені. Річна зайнятість постійних і сезонних працівників у скляній промисловості становила 16–17 тис. чол. Скляні вироби виготовлялися майже всіх типів на потребу ринку, 30–40% припадало на експорт, частка якого зменшилася в 1,5 раза 1927 р. Найбільшим був попит на листове будівельне та декоративне (кольорове й художнє) скло (Gubała, E. 2006, s. 26–32), завдяки чому варшавські власники «Vitrum» 18 вересня 1926 р. отримали перший патент на виробництво скляної продукції.

Другий патент, зареєстрований 20 квітня 1927 р., засвідчив право на виготовлення широкого асортименту скловиробів². Склозавод працював з невеликими перервами, під час яких проводився ремонт. Заробітки склоробів були доволі високі, а ціни на продовольство, зокрема м'ясо, — низькі. Підприємство й надалі залишалося центром життя та суспільної стабілізації Рокитного, яке отримало того року статус міста.

Світова економічна криза вплинула як на зовнішній, так і на внутрішній ринок скляної промисловості II Речі Посполитої. Наприкінці 1929 р. різко впав попит на віконне скло, а згодом — і на склопляшку. А це, в свою чергу, вплинуло на державне замовлення та зростання безробіття по всій країні. На 22 лютого 1930 р. кількість незайнятого населення в скляній промисловості становила 1260 чол. Загальна кількість безробітних у Волинському воєвод-

¹ Księgi rejestrowe RHA. Archiwum Państwowe w Warszawie. URL : <https://www.warszawa.ap.gov.pl/wyszukiwarki/rha/>

² Wiadomości Urzędu Patentowego. R. 4, z. 5 (31 maja 1927). Warszawa : Urząd Patentowy Rzeczypospolitej Polskiej.

стві становила 2234 чол.¹ Ці дані дають можливість стверджувати, що криза скляної промисловості зачепила і цей регіон. Окрім того, вона поглиблювалася через те, що знижувалося споживання монопольних виборів протягом 1929–1930 рр. — до 159 214,29 л, що в грошовому еквіваленті становило 1 млн 625 тис. 344 злотих. Потрібно зазначити, що в 1930–1931 рр. ситуація дещо покращилась: обсяги споживання збільшилися на 18 393,59 л, або на суму 276 783 злотих. Однак попит на горілку вищого ґатунку був досить низьким².

Для скляної промисловості 1930 р. став початком економічної кризи: з 84 скляних заводів фактично працювало 35, з виробничою потужністю, яка не перевищувала 40%. Зростання цін на паливо й основну сировину, низька купівельна спроможність населення призвела до зниження обсягів виробництва скляної продукції. 1931 р. було виготовлено 77,1 тис. т скла, 1932 р. на 25,9 т менше, ніж попереднього року, а 1933 р. цей показник знизився ще на 17,8 т. В умовах прогресування спаду виробництва та зменшення частки експорту на ринку конкурентоспроможними залишалися тільки великі скляні заводи, які мали державні замовлення та, на яких, у свою чергу, доводилося застосовувати непопулярні рішення, зокрема зменшувати штатну кількість працівників, знижувати заробітну плату та заморожувати ціни на вироблену продукцію. Така ситуація викликала на підприємствах галузі невдоволення серед робітників та була основною причиною організації й проведення страйків (Gubała, E. 2006, s. 26–32).

Однак скляний завод у Рокитному, який входив до складу компанії «Vitrum», порівняно з іншими в групі, працював доволі стабільно. Для прикладу: роботу склозаводу в Воломіні, 20 км від Варшави, в цей період призупинили. В той час як Рокитнівський, перебуваючи під особистим протекторатом Ю. Фланцрайха, одного з власників підприємства, приносив найбільші прибутки. 1932 р. річний обіг скляного заводу «Vitrum» у Воломіні становив лише 1/8 обігу скляного заводу в Рокитному. Згідно з торговими книгами він становив 1 млн 735 тис. 51 злотий. Однак 1933 р. зменшився до 1 млн. 334 тис. 305 злотих³.

Склопляшка зберігалась у дерев'яних складських приміщеннях Рокитнівського скляного заводу, критих соломомою, частина деяких взагалі була без даху. В таких складах можна було зберігати склопляшку різної ємності, щонайменше 4 млн шт. Якість виготовленої продукції засвідчувала ревізійна комісія особисто. Брак продукції не перевищував 2%: скляна пляшка ємністю 1 і 0,25 л — 1–1,2%, а 0,5 л — 4%. Таким чином, для «Vitrum» у Рокитному було встановлено середній оптимальний відсоток браку — 6,5%. Для виготовленої продукції — 4,5% та 2%, під час навантаження і транспорту-

¹ Держархів Волинської обл. Ф. 46. Оп. 9. Спр. 1410. Арк. 10.

² Держархів Волинської обл. Ф. 34. Оп. 4. Спр. 67. Арк. 2.

³ Держархів Волинської обл. Ф. 34. Оп. 1. Спр. 404. Арк. 40.

вання відповідно. Ревізії проводилися щомісячно в присутності директора чи представника заводу, в зазначеному випадку такою особою був особисто один із власників Ю. Фланцрайх. Найбільший попит на ринку був на пляшки ємністю 0,5 л, а 1 л і 0,25 л були рівноцінно популярні. В зв'язку з економічною кризою відвантаження продукції для задоволення потреб державної монополії стало мінімальним порівняно з потужностями скляного заводу, пляшки переважно накопичувалися на складах. Наприклад, на 13 листопада 1930 р. до вантаження було підготовлено 61625 шт. (1 л, 0,5 л, 0,25 л), при цьому на складі зберігалось 3 млн 949 тис. 184 шт. скляної пляшки¹.

Ситуація на підприємстві «Vitrum» у Рокитному покращилася з завершенням економічної кризи. За результатами перевірки 2 червня 1932 р. на складах зберігалось 680 тис. шт. скляної пляшки, з яких: по 1 л — 97 тис. шт., 0,5 л — 223 тис. шт., 0,25 л — 360 тис. шт. Тобто вдалося реалізувати 83% продукції, що зберігалася на складі під час кризи². 1933 р. річний обсяг виготовлення склопляшки становив 282 тис. 221 злотих, що на 49% менше, ніж 1932 р. Експорт зменшився в 2,5 раза порівняно з 1932 р. Грошові надходження від реалізації віконного скла залишилися майже без змін: 1 млн 67 тис. 596 злотих 1933 р., проти 1 млн 146 тис. 616 злотих 1932 р. — всього на 7%.

В свою чергу, продаж алкогольної продукції MPS збільшився на 9,37% 1933 р. та становив відповідно 133 тис. 312 л, проти 120 тис. 818 л 1932 р. Ріст споживання й отримання надприбутків від продажу горілки пояснювалися введенням так званих «соток» (100 мл), які уможливили реалізацію найдешевшої горілки. Проте це стало показником не зростання заробітної плати або процвітання, а погіршення становища робітничого класу³. Лікєро-горілчані вироби розливалися у нові пляшки, виготовлені на скляних заводах, а також у пляшки багаторазового використання⁴. Ці показники свідчать про зниження обсягів виробництва «Vitrum» у Рокитному через велику конкуренцію серед скляних заводів Польщі. Попри високу якість продукції та багаторічний досвід, із механізацією виробництва боротися було майже нереально. Першим кроком стало зниження вартості продукції, після чого керівництво «Vitrum» у Рокитному вирішило зменшити заробітну плату робітників на 20%⁵.

Головними причинами економічної кризи на склозаводі «Vitrum» у Рокитному стали: нерентабельність продукції й заміна ручної праці на машинну на підприємствах конкурентів. Прихильне ставлення одного з власників, а саме Ю. Фланцрайха, вкотре стало визначальним під час вирішення досить критичної для підприємства ситуації. Між керівництвом і профспілкою заводу велися тривалі перемовини щодо подальшої долі склозаводу «Vitrum» у Рокитно-

¹ Держархів Волинської обл. Ф. 34. Оп. 4. Спр. 278. Арк. 1–5.

² Держархів Волинської обл. Ф. 34. Оп. 4. Спр. 278. Арк. 14.

³ Держархів Волинської обл. Ф. 34. Оп. 1. Спр. 404. Арк. 39, 41.

⁴ Держархів Волинської обл. Ф. 34. Оп. 4. Спр. 274. Арк. 1.

⁵ Держархів Волинської обл. Ф. 46. Оп. 9. Спр. 2291. Арк. 1.

му. Потрібно зазначити, що власникам вигідніше було закрити підприємство на ремонт (Dytkowski Jerzy) з 11 листопада 1933 р. та сплатити недотримку державі за невиконане замовлення, ніж утримувати завод та 475 працівників під час кризи. Окрім того, склоплавильна піч справді потребувала негайного ремонту, який передбачалося виконати за 2–3 міс.¹ У перемовинах брав участь і ксьондз Бруно Виробіш, який мав досить великий вплив на працівників, а також був досить авторитетною постаттю у владних структурах. Його промова на загальному зібранні колективу «Vitrum» у Рокитному стала вирішальною. Робітники заради збереження склозаводу й стабільного заробітку усвідомлено пішли на зниження на 20% своєї заробітної плати з 28 січня 1933 р. Робота на підприємстві тривала у звичному режимі (Dytkowski Jerzy).

У ніч з 4 на 5 грудня 1933 р. скляний завод «Vitrum» у Рокитному повністю згорів і 475 робітників стали безробітними². Колишній заступник командира пожежної дружини Єжи Дітковський, будучи свідком надзвичайної ситуації на підприємстві, констатував, що о 22:10 пожежа на склозаводі перебувала на III етапі (Dytkowski Jerzy): температура всередині приміщення сягала 250–300 °С, вогонь поширювався вже не по поверхні, а дистанційно — через розриви (Рожков, А. П. 1999, с. 17). В цей час полум'я охопило дах над ванною піччю, повною скломаси, яка заповнила весь об'єм виробничого приміщення склозаводу. Тому навіть найпрофесійніша пожежна одиниця на такому етапі не змогла б нічого вдіяти. Склади, стайню та приміщення адміністрації скляного заводу вдалося врятувати, частково вціліли машинне відділення та механічний цех.

Офіційною причиною пожежі стало займання даху від ванної печі. Така версія влаштувала власників склозаводу, проте робітники мали свою думку. Пожежа, як форс-мажор, звільняла «Промислові Підприємства “Vitrum”» від штрафів MPS, передбачених за невиконання державного замовлення. Головний бонус — страхові виплати, завдяки яким вдалося відбудувати підприємство відповідно до зразків і вимог сучасної техніки. Зокрема, котельню перевели на тверде паливо — вугілля. Таку схему реконструкцій свого часу успішно використовував Ю. Розенберг. Дані обладнання досить успішно «перезапускали» виробництво. Дешева робоча сила й низькі ціни на будівельні матеріали в умовах кризи прискорили відбудову підприємства. Наступного дня після пожежі з Варшави прибув один із власників З. Ренглевський. Він пообіцяв працівникам, які розчищали територію, незважаючи на кризу, відбудувати скляний завод.

Новим директором скляного заводу в Рокитному став Степінський, який був фахівцем даної галузі, знав кілька мов. Все це допомагало йому укладати різноманітні угоди та контракти. Саме за його управління Рокитнівському склозаводу вдалося міцно закріпити свої позиції на міжнародному ринку. Окрім того, Б. Степінський за походженням був польським дворянином, що з ентузіаз-

¹ Держархів Волинської обл. Ф. 46. Оп. 9. Спр. 2291. Арк. 1.

² Держархів Волинської обл. Ф. 34. Оп. 1. Спр. 404. Арк. 39.

мом сприйняв робітничий клас (переважно поляки), адже до цього директорами могли бути тільки євреї. Новопризначений директор, на відміну від попередників, «не знав» про економію на підприємстві, тому майже зразу після призначення зробив кілька дорогих покупок, серед яких був новий екіпаж, на котрому він полюблив ганяти по місту (Dytkowski Jerzy).

1934–1938 рр. можна назвати періодом стабілізації роботи склозаводу «Vitrum» у Рокитному. В цей час істотно зросли обсяги виробленої продукції порівняно з 1933 р. в 1,5 раза, 70,7 тис. т 1934 р. та 113,3 тис. т 1938 р. (Gubała, E. 2006, s. 26–32). З 1934 р. в компанії відбувся ребрендинг: окрім склопляшки та віконного скла «Vitrum» почали виготовляти скляні наперстки¹.

На скляному заводі «Vitrum» у Рокитному 1935 р. працювало 400 працівників. За 11 місяців було вироблено продукції на загальну суму 665 тис. 359 злотих. Потрібно зазначити, що це порівняно з 1934 р. (1 млн 294 тис. 024 злотих) удвічі менше, що пояснюється частковим призупиненням роботи скляного заводу через брак замовлень від PMS та значне падіння цін на скло².

Через відсутність державних замовлень на склопляшку наприкінці березня 1936 р. дирекція скляного заводу «Vitrum» була змушена закрити виробничий цех та звільнити 50% робітників — 300 чол. з квітня 1936 р. Із телефонної розмови з дирекцією «Vitrum» стало відомо, що працівники скляного заводу покинули робочі місця та розпочали страйк, який тривав до 15 травня 1936 р. Зазначений акт непокори вдалося зупинити завдяки збільшенню замовлення Польської спиртної монополії³. При цьому вдалося зберегти робочі місця, а також сам скляний завод у м. Рокитному, бо четвертий завод у Пінську, який входив до «Промислових Підприємств «Vitrum» назавжди припинив існування.

На зібранні Загальнонаціональної представницької ради скляних заводів 6 листопада 1936 р., яка входила до складу профспілки працівників хімічної промисловості II Речі Посполитої, трудовий колектив представляв голова профспілки склозаводу Казимир Дітковський, який наголосив, що Рокитнівський скляний завод готовий до страйку⁴. Підсумком зібрання стало поширення листівки, через яку рада 14 листопада 1936 р. звернулася до всіх трудових колективів скляних підприємств країни й сповістила про початок боротьби представників галузі за свої права та свободи. З підписанням колективного договору склороби сподівалися врегулювати виробничі, соціальні, трудові відносини. Скляна промисловість потребувала реальних змін, а саме: скорочення робочого часу до 6 год.; юридичного визнання робітничих об'єднань; визначення гарантованого мінімального заробітку; запровадження єдиної

¹ Wiadomości Urzędu Patentowego. R. 11, z. 7/8 (31 sierpnia 1934). Warszawa : Urząd Patentowy Rzeczypospolitej Polskiej.

² Держархів Волинської обл. Ф. 34. Оп. 2. Спр. 454. Арк. 54.

³ Держархів Волинської обл. Ф. 46. Оп. 9. Спр. 3236. Арк. 4–7.

⁴ Держархів Волинської обл. Ф. 46. Оп. 9. Спр. 3230. Арк. 8.

процентної ставки; зміни системи виплат для допомоги майстрам та іншим працівникам скляних заводів; організації прийому скла в «обмінних пунктах» або конторі заводу; нормалізації видання робітничих інструментів і т. д. Окрім того, рада спрямувала всі зусилля на розв'язання проблеми безробіття й отримання гідної заробітної плати.

Повітовий староста С. Ковалевський, проаналізувавши ситуацію, вирішив, що значного впливу листівки-звернення на робітників у м. Рокитному¹ не мали. Проте його думка виявилася помилковою, бо як і передбачав директор Степінський, страйк через півроку повторився.

18 грудня 1936 р. о 8 год. ранку 537 робітників «Vitrum» у Рокитному вийшли на 12-годинний страйк. Узявши на озброєння цей акт непокори, працівники Рокитнівського скляного заводу показали незгоду з позицією Асоціації скляних заводів щодо укладання колективних договорів. У свою чергу, страйкарі звернулися до дирекції підприємства з проханням повідомити Асоціацію скляних заводів (АСС), що страйк попереджувальний. Робітники вимагали підписати колективний договір, а також переглянути умови та оплату праці, покращити виробництво не тільки на словах. 19 грудня 1936 р. о 20 год. страйк закінчився мирно², робітники повернулися до праці.

Після завершення страйку ініціативна група на чолі з головою профспілки К. Дітковським у ніч з 21 на 22 лютого 1937 р., обговорила висунуті вимоги. Хоча 2/3 претензій працівників було узгоджено, позиція щодо підвищення заробітної плати склоробам за виготовлення склопляшки на 10% та віконного скла на 6% залишилась незмінною. Вона не збігалася з поглядом власників скляного заводу в Рокитному, які аргументували зупинкою підприємства неможливість підняти заробітну плату. Однак інспектор праці, який перевіряв скляний завод, виявив протилежне: збільшення заробітної плати не тільки не зупинить виробництво, а й є необхідним. У свою чергу, староста Сарненського повіту Станіслав Ковалевський висунув свої вимоги, а саме: в разі негативного рішення щодо підняття заробітної плати закрити виробництво, а власників «Vitrum» ув'язнити в Березі-Картузькій.

Результатом переговорів стало виконання 1/3 вимог працівників склозаводу в Рокитному, висунутих під час грудневого страйку 1936 р.³

Великим досягненням АСС спільно з працівниками підприємств було підписання 24 вересня 1937 р. загальнодержавної колективної трудової угоди для склозаводів, що спеціалізувалися на випуску монопольної пляшки. Система регулювала умови й оплату праці робітників — 46 год. на тиждень. Робочий день не має перевищувати 8 год., в суботу — не більше за 6 год. Понаднормову працю оплачували додатково (Gubała, E. 2006, s. 26–32).

¹ Держархів Волинської обл. Ф. 46. Оп. 9. Спр. 3237. Арк. 2–3.

² Держархів Волинської обл. Ф. 46. Оп. 9. Спр. 3230. Арк. 1–5.

³ Держархів Волинської обл. Ф. 46. Оп. 9. Спр. 3230. Арк. 24.

1938 р. компанія втретє змінила назву на «Промислове Підприємство «Vitrum» Ренглевський і Фланцрайх», до складу якої ввійшли три скляні заводи, розміщені у Вільно, Рокитному та Воломіні¹. Робота тривала в звичному режимі, без простоїв.

Грошові надходження за виготовлену продукцію залежали від зони розміщення скляного заводу та ємності склопляшки. Рокитнівський скляний завод «Vitrum» належав до 4-ї зони. Порівняно з іншими підприємствами скляної промисловості, заробітна плата працівників була найменша. Наприклад, у Кракові за 1000 пляшок ємністю 1 л робітник отримував на 4,7 злотих більше, ніж у Рокитному, що ніяк не залежало від якості продукції. За 1000 пляшок ємністю 1 л складув «Vitrum» отримував — 27,3 злотих, ємністю 0,5 л — 20,54 злотих, 0,25 л — 17,68 злотих і 0,1 л — 11,18 злотих. За виготовлення банки в день складув I категорії отримував 2,8 злотих, II категорії — 2,45 злотих, а засипальник шихти — 2,65 злотих (Gubała, E. 2006, s. 26–32).

Така різниця в заробітній платі була очевидна: розташування, витрати на виготовлення скла та умови виробництва. Для прикладу, скляні заводи в м. Ясло (Підкарпатське воєводство) та м. Хожув (Сілезьке воєводство) розташовувались у розвинених промислових районах з хорошими ринками збуту, поблизу джерел сировини й палива. В свою чергу, Рокитнівський склозавод «Vitrum» функціонував у новоствореному невеличкому прикордонному містечку Рокитному, в малозаселеному та промислово нерозвиненому регіоні. Сировина для виготовлення скла, як і паливо, необхідне для варіння скла, були на значній відстані від самого підприємства, а транспортування ускладнювалося незадовільною якістю доріг. Деревина, котру використовували на склозаводі як паливо, стала дорогим задоволенням — ціна зросла 1936 р. на 60%, без урахування витрат на транспортування й оплата заробітної плати додатково залучених працівників. Як результат — здорожчання й так недешевого скла, виготовленого ручним способом, яке й так почало здавати позиції на ринку в зв'язку з механізацією виробництва на інших заводах II Речі Посполитої. Склозавод у Рокитному працював з перервами через ремонти.

Проте, попри найменшу заробітну плату, працівники скляного заводу в Рокитному мали низку переваг: безкоштовне житло та землю, паливо й грошові виплати сімейним. Робітники отримували землю в безоплатне користування, на якій вирощували овочі й фрукти. Це було явищем одиничним — жоден із заводів «Vitrum» не мав такого «приємного бонусу» до заробітної плати. Існував ще один з привілеїв — умови проживання. Всім працівникам підприємства житло надавали безкоштовно, за нього не доводилося платити навіть у період зупинки. Інші склозаводи частково забезпечували житлом своїх працівників².

¹ Księgi rejestrowe RHA. Archiwum Państwowe w Warszawie. URL : <https://www.warszawa.ap.gov.pl/wyszukiwarki/rha/>

² Держархів Волинської обл. Ф. 46. Оп. 9. Спр. 3230. Арк. 21–22.

Окрім того, працівників скляних заводів забезпечували вугіллям та деревиною з розрахунку на 1 людину: з 1 жовтня по 31 березня — 50 кг вугілля й 30 кг деревини, а з 1 квітня по 30 вересня — 30 кг вугілля, 18 кг деревини. Надавалась і грошова допомога на житло як доповнення до витрат: одружені склороби та майстри отримували 8 злотих, а неодружені майстри та помічники майстра, які одружуються або підтримують сім'ю — 4 злотих (Gubała, E. 2006, s. 26–32).

17 вересня 1939 р. поліцейські й офіцери КОП покинули Рокитне. До них приєдналися десятки польських сімей, які брали активну участь у громадському житті міста. Про наближення Червоної Армії знали одиниці. Це був ворог, якого боялися більше, ніж німців. Усі розуміли, що йдуть зміни (Rokitno-Wolyn and Surroundings, 1967, p. 243–245). Вони зачепили і скляний завод — його націоналізувала радянська влада.

Отже, із входженням Рокитнівського скляного заводу до складу «Торгово-промислового дому “Vitrum” Рінгельблома і Фланцрайха» відбулися якісні зміни як самого підприємства, так і робітничого класу. Польський профспілковий рух, до якого долучилися й працівники скляного заводу «Vitrum» у Рокитному, змогли домогтися поліпшення умов праці та підписання колективної трудової угоди. Разом з тим, політика державних замовлень дала змогу розширити як асортимент скляної продукції, так і саме підприємство, збудувавши новий цех з виготовлення листового (віконного) скла.

Рожков, А. П. 1999. *Пожезжна безпека. Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти України*. Київ: Пожінформтехніка.

Dytkowski, J. Rokitno Wołyńskie 1920–1944. *Pamiętnik Jerzego Dytkowskiego*. [Online]. Available at: <https://tinyurl.com/y3twsdcr> Дата звернення: 21.09.2019.

Gubała, E. 2006. Przemysł szklarski i jego organizacja w II RP. *Szkło i Ceramika*. R. 57. Nr 6. S. 26–32.

Musiałowicz, R. *Wołomińskie huty w okresie kryzysu 1930–36*. [Online]. Available at: <https://tinyurl.com/y4bo5d7g> Дата звернення: 21.09.2019.

Rokitno-Wolyn and Surroundings; Memorial Book and Testimony (Rokytno, Ukraine). 1967. Translation of Rokitno (Volin) ve-ha-seviva; sefer edut ve-zikaron. Edited by: E. Leoni. Tel Aviv.

Wacław Nowotny — autor książek o przemyśle szklarskim. Режим доступу: <https://tinyurl.com/y2yqryj4>. Дата звернення: 21.09.2019.

Rozhkov, A. P. 1999. *Pozhezjna безпека. Navchal'nyj posibnyk dlia studentiv vyschykh zakladiv osvity Ukrainy*. [Fire safety. Tutorial for students of higher education institutions of Ukraine]. Kyiv: Pozhinformtekhnik. [in Ukrainian].

Dytkowski J. Rokitno Wołyńskie 1920–1944. *Pamiętnik Jerzego Dytkowskiego*. [Rokytno-Volyns'ke 1920–1944. Diary of Jerzy Dietkovsky]. [Online]. Available at: <https://tinyurl.com/y3twsdcr> [in Polish].

Gubała, E. 2006. Przemysł szklarski i jego organizacja w II RP. [Glass industry and his organization in II RP]. *Szkło i Ceramika*. R. 57. Nr 6. S. 26–32. [in Polish].

Musiałowicz, R. *Wołomińskie huty w okresie kryzysu 1930–36 [Volomin glass factories during the 1930–36 crisis]*. [Online]. Available at: <https://tinyurl.com/y4bo5d7g> [in Polish].

Rokitno-Wolyn and Surroundings; Memorial Book and Testimony (Rokytno, Ukraine). 1967. Translation of Rokitno (Volin) ve-ha-seviva; sefer edut ve-zikaron. Edited by: E. Leoni. Tel Aviv. [in English].

Wacław Nowotny — autor książki o przemyśle szklarskim. [Vaclav Novotny — Author of Books on the Glass Industry]. [Online]. Available at: <https://tinyurl.com/y2yqryj4> [in Polish].

УДК 378(477)(09)«1920»

DOI: 10.20535/2307-5244.50.2020.210127

Л. Р. Ігнатова

ORCID 0000-0001-5353-1970

*Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

Г. М. Костроміна

ORCID 0000-0002-4822-4914

*Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

А. А. Мельниченко

ORCID 0000-0002-3474-8477

*Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

L. R. Ignatova

*National Technical University of Ukraine
«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»*

H. M. Kostromina

*National Technical University of Ukraine
«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»*

A. A. Melnychenko

*National Technical University of Ukraine
«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»*

КЛАСОВІ ЧИСТКИ СТУДЕНТСТВА У КИЇВСЬКОМУ ПОЛІТЕХНІЧНОМУ ІНСТИТУТІ НАПРИКІНЦІ 1920-Х РР.

*Class Cleansing of Students at the Kyiv Polytechnic Institute
in the Late 1920's.*

*У статті розглянуто проблему класових чисток серед студентської
молоді Київського політехнічного інституту наприкінці 1920-х рр. На базі*